

DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİNDE KIRK HADİS GELENEĞİ -NEVEVÎ ÖRNEĞİ-

Salih AYBEY*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 11 Haziran 2018, **Kabul Tarihi:** 27 Aralık 2018, **Yayın Tarihi:** 31 Aralık 2018, **Atf:** Aybey, Salih. "Din Eğitimi Ve Öğretiminde Kırk Hadis Geleneği -Nevevî Örneği-". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/3 (Aralık 2018): 201-228.

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 11 June 2018, **Accepted:** 27 December 2018, **Published:** 31 December 2018, **Cite as:** Aybey, Salih. "Forty Hadith Traditions in Religious Education and Teaching -The Case of Nawawi-". *Journal of Academic Research In Religious Sciences* 18/3 (December 2018): 201-228.

Öz

İslam, insanların dünya ve ahiret mutluluğunu gerçekleştirme yönünde emir ve tavsiyeleri ihtiva eden, doğru yolu gösteren son dindir. Onun iki temel kaynağı Kur'an ve hadistir. Hadis, asr-ı saadetten beri nesilden nesile aktararak günümüze kadar değişik yollarla aktarılan Hz. Peygamber'in söz, fiil ve davranışlarıdır. Hadisleri derleme, aktarma, öğrenme ve öğretme konusunda farklı dönemlerde farklı çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biri olan kırk hadis kitapları/risaleleri Arap, İran ve Türk toplumlarında en çok rağbet gören eserler olmuştur. Bu çalışmada kırk hadis geleneğinin öneminden bahsedilerek İmam Nevevî'nin kırk hadis monografisi iman, ibadet, ahlak ve bunların dışında kalanlar ise diğer hadisler başlığı altında toplanarak din eğitimi açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Nevevî'nin eserine aldığı hadislerin, hayatın tüm yönlerini kuşatıcı nitelikte olduğu, iman, ibadet, ahlak ve sosyal konuları ihtiva eden hadislerden oluştuğu, din eğitimi için kullanılacak pek çok değere vurgu yaptığı, dolayısıyla din eğitimi ve öğretiminde önemli bir kaynak olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Din Eğitimi, Hadis, Kırk Hadis, Nevevî.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, salihaybey@hotmail.com, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-8361-5793>

Forty Hadith Traditions in Religious Education and Teaching -The Case of Nawawi-

Abstract

Islam is the last religion to guide people to the happiness of the world and the Hereafter. Its two main sources are the Qur'an and hadith. The hadith has been transmitted from generation to generation since the time of the Prophet, which has been transmitted in different ways to the present day. The words, actions and actions of the prophet. Different studies have been carried out in different periods in order to compile, transfer, learning and teaching hadiths. Forty hadith books/treatises, one of them, have been the most popular works in Arab, Iranian and Turkish societies. In this study, forty hadith traditions are mentioned and forty hadith monographs of Imam Nawawi were collected under the title of belief, worship, morality and other hadiths and evaluated in terms of religious education. It has been observed that the hadiths that Nawawi took in his work are of a kind that encompasses all aspects of life, which include faith, worship, morality and social issues, which emphasize many values that can be used in religious education, and therefore are an important source in religious education and teaching.

Keywords: Education, Religious Education, Hadith, Forty Hadith, Nawawi.

Giriş

Bir medeniyetin devamını sağlayan, soyunu devam ettiren değişik unsurlar vardır. Bunlardan biri de kuşkusuz geleneklerdir. Bir medeniyet, bir kültür gelenekler vasıtasıyla hayatta kalabilir. Kırk hadis geleneği de bu çerçevede değerlendirildiğinde, genelde İslam kültürünün özelde ise İslam ahlakının devamlılığını sağlayan önemli değerlerden biridir. Dolayısıyla kırk hadis geleneği, İslam'ın iki temel kaynağından¹ biri olan hadislerin, insanlar tarafından belenmesinde, ezberlenmesinde ve özellikle de uygulanmasında önemli bir işlevi üstlenmiştir.

Hadis, insanlar için bir hidayet ve rahmet kaynağı olan (Lokman 31/3) Kur'an-ı Kerim'i sözleriyle açıklayan, fiilleriyle uygulanışını gösteren âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber'in söz, fiil ve davranışlarıdır. Müslümanlar tarafından Kur'an'dan sonra başvurulacak en önemli kaynak olan hadis, Kur'an'ın açıklayıcısı olması nedeniyle Müslümanların inanç, ibadet, ahlak ve hayat tarzlarını tesis eden bir vasıtaadır. Kur'an'daki ilahi emirlerden namazın

¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Beyrut: ts.), 3:14; Muhammed b. İsa b. Sevre Tirmizî, *el-Câmiu's-Sahîh*, (Mısır: Mustafa Halebî Baskısı, 1962), "Menâkıb", 31.

nasıl kılınacağı², zekâtın ne kadar verileceği³, haccın nasıl yapılacağı⁴ gibi pek çok konuya hadisler açıklık kazandırmış, İslam'ın birçok meselesi yine hadislerle çözüme kavuşturulmuştur.⁵ Dolayısıyla Hz. Peygamber'in tebliğ görevinin yanında, ayetlerde herkesin kolaylıkla anlayamayacağı hususları, anlaşılabilir şekilde izah etme görevi de bulunmaktadır.⁶

Din eğitimi ve öğretimin de iki temel kaynağından biri olan hadisler, inanan insanların hayatlarını şekillendiren ve davranışlarını belirleyen kurallar koyar. Hadisler, sadece iman ve ibadet ile ilgili hususları değil, hayatın tamamına dair bilgi ve emirleri içerir. Dolayısıyla hadisler Kur'an'dan sonra, din eğitimi ve öğretiminde insanlar için temel bilgileri içermektedir.⁷ Hz. Peygamber'in söz, fiil ve uygulamalarını oluşturan hadisler konuyu somutlaştırarak ve uygulayarak anlatması ve öğretmesi bakımından önemli bir referanstır.⁸

Birçok ayette Hz. Peygamber'e itaatin emredilmesi (Ali İmran, 3/32, 51, 132; Nisa, 4/13, 59, 80; Maide, 5/92; Enfâl, 8/20, 45, 46) ve özellikle, “*Resulün size verdiği alını, yasakladığından da sakının*” (Haşr, 59/7) şeklinde kesin bir emrin bulunması hadislerin, Müslümanlar için vazgeçilmez bir kaynak olduğunu ortaya koymaktadır. İşte bu öneminden dolayıdır ki, hadis üzerine pek çok çalışmalar yapılmış, eserler yazılmıştır. Bu alandaki çalışmalardan biri de “kırk hadis” adlı eserlerdir.

Hz. Peygamber'in “*Her kim benim hadislerimden kırk tanesini belleyip başkalarına da öğretirse, kıyamet gününde, Allah Teâlâ onu,*

² Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâil Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh* (Riyad: 2008), “Âzân”, 18.

³ Buhârî, “Zekat”, 26.

⁴ Ebu'l-Hüseyn el-Haccâc el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh* (Riyâd: 2006), “Hac”, 50.

⁵ M. Yaşar Kandemir, “Hadis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 15: 27-28.

⁶ Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 5; Selman Başaran - M. Ali Sönmez, *Hadis Tarihi ve Hadis Usulü* (Bursa: Esra Fakülte Kitabevi, 1993), 2; Hasan Hüsnü Erdem, *İlahi Hadisler* (Ankara: DİB Yayınları, 2012), 9-10.

⁷ Hüseyin Yılmaz, “Hz. Peygamber'in Eğitiminde Bir İlke Olarak Hoşgörü”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2014): 109-132; Şuayip Özdemir - Rahime Kavak, “Kur'an ve Hadislerde Gençlik Dönemi Özellikleri”, *Turkish Studies* 9/2 (2014):1215-1226; Şakir Gözütok, *İlk Dönem İslam Eğitim Tarihi* (İstanbul: Fecr Yayınevi, 2002), 5257; Şakir Gözütok, *Resulullah (a.s.m.) Döneminde Eğitim Öğretim* (Nesil Yayınları: İstanbul, 2014), 175-200.

⁸ Zeynep Nezahat Cihandide, *Okul Öncesi Din ve Ahlak Öğretimi* (İstanbul: Dem Yayınları, 2014), 227-229.

*bilginler ve fakihler arasında diriltsin*⁹ mealindeki hadisi,¹⁰ her ne kadar âlimler tarafından zayıf hadis olarak gösterilse de, kırk hadis kitaplarının ortaya çıkmasında başlıca etken olmuştur. Bu müjde çok sayıda¹¹ “kırk hadis”in yazılmasına, derlenmesine, tercümesine ve şerhine destek olmuştur.

İlk olarak Abdullah b. el-Mübarek (ö. 181/797) tarafından¹² yazılmaya başlayan Kırk Hadisler, VII/XIII. asırda “*müctehidlerin hâtemi*” olarak kabul edilen Nevevî'nin “El-Erbeûne'n-Neveviyye” adlı eseriyle büyük bir gelişme göstermiştir. Nevevî'nin bu eseri, Arapçada olduğu gibi, diğer İslam milletlerinin dillerinde de en çok rağbet gören, şerh edilen, değer verilen bir “kırk hadis” niteliği kazanmış ve bu özelliğini korumuştur. Öyle ki, eserin telifi üzerinden daha otuz yıl bile geçmeden onun şerhleri yazılmıştır. Altı asır boyunca sadece Arapça şerhlerinin sayısı 50'yi aşmıştır. Farsça ve Türkçede de bir hayli tercüme ve şerhleri mevcut bulunan bu eser, müsteşrikler arasında da bu türden eserler içinde seçkin bir örnek olarak kabul görmüştür.¹³ Bu derece öneme sahip olan Nevevî'nin bu eseri, Türkçeye çevrilen bu kategoriden derlemelerin en meşhurlarından biri olduğu için, çalışmamızı bu eser üzerinden değerlendireceğiz.

Kırk hadis üzerinde yapılan çalışmalara bakıldığında zaman, bu alanda çok sayıda eser yazılmış olmasına rağmen YÖK Ulusal Tez Merkezinin verilerine göre, 1989-2017 yılları arasındaki 28 yıllık sürede 10 lisansüstü tezin yapıldığı görülmektedir.¹⁴ Buradan hareketle, kırk hadis üzerinde çok yönlü bir çalışma yapıldığını söylemek zordur. Özellikle din veya din eğitimi alanında yapılan çalışma hemen hemen hiç yoktur. Bu ihtiyaçtan yola çıkarak bu çalışmamızda, kırk hadis geleneğinin din eğitimi ve öğretiminde kullanılmasını ele almaya çalışacağız.

⁹ Suyûtî, *Cami'üs-Sağîr*, 524; İsmail b. Muhammed Aclûnî, *Keşfü'l Hafâ ve Müzilü'l-İlbas* (Beyrut: 1988), 17.

¹⁰ Bu hadisin sıhhati ve değişik rivayetleri konusunda bkz. Cemal Ağırman, *Mustafa Taki Efendi Hayatı, Eserleri ve Bazı Düşünceleri* (Sivas: Sivas 100 Temel Eser, 2006), 16-19.

¹¹ Bu alanda yazılan eserlerin sayısı ulaşabildiğimiz kadarıyla 226'dır. Bkz. Kettânî, *er-Risâletü'l Mustatrafe Li-Beyâni Meşhuri Kütübi's-Sünneti'l Müşerrefe*, ter. Yusuf Özbek, (İstanbul: İz yayıncılık, 1994), 193-212.

¹² Abdulkadir Karahan, *İslami Türk Edebiyatında Kırk Hadis* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1976), 47.

¹³ Karahan, *İslami Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, 44-45.

¹⁴ Bkz. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>, erişim: 21 Mayıs 2018.

Bu alanda yapılan ve ulaşabildiğimiz çalışmalar arasında Ayşe-gül Köstü'nün "İmam Nevevi'nin Kırk Hadis Adlı Eserinde Değerler Eğitimi", Mehmet Askın'ın "Darekutni'nin Kırk Hadis Adlı Eseri", Hasan Hüseyin Durak'ın "Usfuri'nin Kırk Hadis Şerhi'nin Tahkik Tahriç, Tercüme ve Tenkidi" adlı yüksek lisans tezleri sayılabilir. Bunların dışında Veli Aba'nın "*Hasan Basri Çantay'ın Hadis Çalışmalarının Aktüel Değeri: 'On Kerre Kırk Hadis' Adlı Eseri Üzerine Sosyolojik Analizler*", Fahrettin Yıldız'ın "*İslâmî İlimler, Divan Edebiyatı ve Tasavvuf Geleneğindeki Yeriyle Tarihten Günümüze Popüler Hadis Kitapları: Kırk Hadisler*" adlı çalışmalar zikredilebilir. Ayrıca Yakup Poyraz'ın "*Manastırlı Hasan Bin Ali'nin Ehâdîs-i Erba'în Adlı Manzum Kırk Hadis Tercümesi*", İ. Hakkı Ünal'ın "*İslam Kültüründe Kırk Hadis Geleneği ve Şeyh Hamid-i Veli'nin Hadis-i Erba'in Şerhi*" ve Nurgül Özcan'ın "*Hacı Bektaş Veli'nin Hadis-i Erba'in Adlı Eseri*" adlı çalışmaları da bu alanda yapılmış çalışmalardandır.

Görüldüğü gibi kırk hadis üzerine değişik çalışmalar yapılmasına rağmen, bu çalışmalar daha çok eser ve tercüme üzerinde yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla din eğitimi ve öğretiminde kırk hadis geleneğini konu alan bu çalışma, alanında ilklerden olma özelliği taşıması nedeniyle önemlidir. Bu çalışmanın bundan sonra yapılacak ilgili çalışmalara da kaynaklık edeceği düşünülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, hadislerin İslam dinindeki yerinden yola çıkarak, Hz. Peygamber'in yukarıda zikredilen hadisinin müjdesine nail olabilmek için ilk dönemlerden günümüze kadar artan bir önemle gelen "kırk hadis" geleneğinin din eğitimi ve öğretimindeki önemi ele almaktır. Bununla birlikte niçin kırk hadis, bu hadislerin mahiyeti nedir ve din eğitimi ve öğretiminde bunlardan nasıl yararlanılabilir? gibi soruların cevabını da bu çalışmada bulmak mümkün olacaktır.

Bu çalışmada bir yönüyle keşfedici, bir yönüyle de betimleyici yaklaşım tercih edilmiştir. Konu hakkındaki bilgiyi derinleştirmek ve konuyu daha değişik boyutlarıyla anlamlandırmak amacıyla uygulanan keşfedici yaklaşım¹⁵ doğrultusunda araştırmamızla ilgili kırk hadis kitapları, şerhleri başta olmak üzere, bu konuda yazılmış makaleler, tezler, bilimsel bildiriler üzerinde ayrıntılı bir kaynak taraması yapılmıştır. Elde edilen bulguları düzenleyip, yorumlanmış

¹⁵ Remzi Altunışık, v. dğr., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı* (Sakarya: Sakarya Kitabevi, 2005), 59.

bir şekilde okura sunmak olarak tanımlanan¹⁶ betimleyici yaklaşım ile Nevevî'nin "El-Erbeûne'n-Neveviyye" adlı eserine aldığı hadisler, din eğitimi ve öğretimi açısından özelliklerine göre sınıflandırılmış ve değerlendirilmiştir. Hemen hemen bütün hadislerin din eğitimi ve öğretimiyle ilgili bir tarafının olduğu gerçektir. Ancak çalışmamızı sınırlama adına, sadece Nevevî'nin zikredilen eserine aldığı hadislerin analiz ve değerlendirilmesi yapılacaktır.

Kırk hadis geleneğinin din eğitimi ve öğretiminde kullanılmasının önemine geçmeden önce, inceleyeceğimiz eserin yazarı olan İmam Nevevî hakkında kısa bir bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

1. İmam Nevevî

Nevevî (Muhyiddin Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref en-Nevevî), 631/1233 yılında Şam/Neva'da dünyaya gelmiştir. Doğduğu yere nispetle kendisine *Nevevî* denilmiştir.¹⁷ Zeki bir çocuk olan Nevevî, küçük yaşlardan itibaren kendisini ilim tahsiline vermiştir. Şâfii âlimlerinden olan Nevevî'nin lakabı, dini ihya eden anlamına gelen "Muhyiddin" dir.¹⁸

Hadis ilmine ve hadis ricaline son derece vâkıf olan Nevevî, 649 yılında Şam'a gelmiş ve 665 yılında Eşrefiyye Medresesi müderrisliğine başlamıştır. Bu medresede reislik de yapmış ve bu görevine vefatına kadar devam etmiştir.¹⁹ Nevevî'nin hadis ilmini tahsil ettiği hocaları arasında, Ebû İshak İbrahim b. Ömer el-Vâsıtî, Ziyâ b. Temmâm el-Hanefî ve İbrahim b. İsâ el-Murâdî el-Endelüsî gibi devrin önemli muhaddisleri vardır. Ayrıca fıkıhta da imam olan Nevevî, fakihler arasında üstün bir mevkiye sahip olup, zamanında Şafii mezhebinin otoritesi sayılmaktaydı.²⁰ Nevevî fıkıh ilmini ise Ebû Muhammed Abdurrahman b. Nûh b. Muhammed el-Makdisî ve İshak b. Ahmed el-Mağribî gibi hocalardan tahsil etmiştir.²¹

¹⁶ Altunışık v. dğr., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 61-62.

¹⁷ Muhyiddin Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref Nevevî, *el-Erbaûne'n-Neveviyye*, thk. el-Hallâk, Kusay Muhammed Nurs, eş-Şeyhî, Enver b. Ebî Bekr, (Cidde: Dâru'lMinhâc, 1430/2009), 5-8.

¹⁸ Halil Gönenç, *İmam Nevevî Kırk Hadis* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2005), 11-14.

¹⁹ Sultan, N. Muhammed, *Nevevî Kırk Hadis Şerhi*, çev. Beşir Eryarsoy, (İstanbul: Guraba Yayınları, 2013), 28-30.

²⁰ Yaşar Kandemir, "Nevevi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 33: 45-49.

²¹ Kandemir, "Nevevi", 33: 47-48.

Nevevî, 40'a yakın eser yazmıştır. Bunlar arasında, Riyâzü's-Sâlihîn min Kelâmi Seyyidi'l-Mürselîn, el-Erbaûne'n-Neveviyye, El-Minhac, Tehzîbû'l-Esmâ ve'l-Luğa, el-İrşâd, et-Tibyân fî Adabı Hamleti'l Kur'an, Mekâsidü'n-Nevevî, Minhacü't-Tâlibîn, Ravzatü't-Talibin ve Umdetü'l-Muttakîn, Tabakâtu'l-Fukaha, el-Fetavâ, Risale fi Ehadisi'l-Hayâ²² adlı eserler yer almaktadır.

Nevevî aldığı tahsil ile kendisini yetiştirmiş, daha sonra talebe okutmaya ve talebe yetiştirmeye de başlamış, önemli âlimlerin yetişmesine vesile olmuştur.²³ Ömrünün sonlarına doğru Neva'ya basınının yanına dönen Nevevî, Hicri 676 yılında vefat etmiştir. Doğum yeri olan Neva'da medfun bulunmaktadır.²⁴

2. Kırk Hadis Geleneği ve Önemi

Bu başlık altında öncelikle kırk hadislerin tarihçesi ve mahiyetini kısaca ele aldıktan sonra, niçin kırk hadis sorusuna cevap aranacaktır. Son olarak da kırk hadislerin din eğitimi ve öğretimi açısından önemi üzerinde durulacaktır.

2.1. Kırk Hadislerin Tarihçesi

“Erbaûn” (kırk hadis) kitapları, kırk hadisi veya hadiste kırk babı ihtiva eden kitapların adıdır.²⁵ İslam edebiyatında kendine has yeri ve değeri bulunan Arapça “Erbaûn”, Farsça “Çihl” ve Türkçe “Kırk Hadis” adında meşhur olan ilk eserler H. 2. asrın sonlarından itibaren verilmeye başlamıştır.²⁶ Bu kitapların yazım felsefesi, yukarıda ifade edilen ve âlimlerce zayıf olduğu düşünülen bir hadise dayanmaktadır. Her ne kadar bu hadis zayıf olsa da, Hz. Peygamber'in hadislerini nakletmeye teşvik eden sözleri esas alınmış ve nakledilen rivayetlerle bu çerçevede amel edilmiştir.²⁷

Hadisin ekseri rivayetinde “*men hafida ala ümmeti*”, bazısında “*men hamele min ümmeti*” veyahut “*men tealleme erbaîne hadîsen*” diye başladığı görülmektedir. Bu rivayetlerden hareketle, Allah katında fakihlerden yazılma, kıyamet gününde fakih olarak haşrol-

²² Karahan, *İslami Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, 42-43.

²³ Kandemir, “Nevevî”, 33: 48.

²⁴ Kandemir, “Nevevî”, 33: 49.

²⁵ Yaşar Kandemir, “Kırk Hadis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 25: 467-468.

²⁶ Karahan, *İslami Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, 49.

²⁷ Fahri Kayadibi - Bekir Kuzudişli, *Eğitim ve Öğretime Dair Kırk Hadis* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2013), 8.

ma, Allah Rasûlü'nün şefaatine nail olma, istediği cennet kapısından cennete girebilme, âlimler ve şehitler zümresi arasına yazılma ümidi birçok âlimi kırk hadis derlemeye yönlendirmiştir. Kırk hadis yazma geleneğinin bu şekilde yerleşmesinden sonraki dönemlerde ise, sırf bu geleneği devam ettirmek, insanların hayır ve duasını almak, sevap kazanmak hatta bir hastalıktan, musibetten kurtulmak için bile bu yönde eser verenler olmuştur.²⁸ Bu nedenle, kısa süre içerisinde pek çok kırk hadis adlı eserler ortaya çıkmıştır.

Yazıldıkları dönemin dini, ahlaki ve felsefi bakış açılarını da gösteren kırk hadis kitaplarını kaleme alan âlimler tevhid, zühd, iman, ibadet, ahlak, Kur'an'ın fazileti, Hz. Peygamber'in nübüvveti gibi farklı konulardaki hadisleri toplamışlardır.²⁹ Değişik konularda Hz. Peygamber'in "kısa sözlü, fakat geniş kapsamlı ve tesirli hadisleri"ni bir araya toplayıp insanların faydasına sunmanın gerekliliğine inanılmış ve bu nedenle de "Kırk Hadis" adı altında eserler yazılmıştır.³⁰ Kırk hadis kitaplarına Kudsi hadislerden, Hz. Peygamber'in hutbelerinden, senedleri sahih hadislerden, kırk rakamına dayanarak düzenlenenlerin yanı sıra, ezberlemesi kolay hadislerden, veciz hadisleri kapsayanlardan, sahih ve fasih hadislerden ibaret olanlardan, noktasız harflerden meydana getirilen hadislerden olmak üzere değişik sınıflandırma esasına göre hadisler seçilmiştir.³¹

Nevevî'nin "el-Erbeûne'n-Neveviyye" adlı eserinin mukaddimesindeki ifadesine göre, ilk kırk hadis derleyen kişi Abdullah İbn Mübarek'tir. Ardından Muhammed b. Eslem et-Tûsî'nin, bablara göre tasnif edilmiş "Erbaûn"u, daha sonra ise, Hasan b. Süfyân tarafından kaleme alınan "Kitabu'l-Erbaîn" gelmektedir. İlerleyen dönemlerde de kırk hadis yazma geleneği aynı hızda devam etmiş, H. VII. asırda altın çağını yaşayan "kırk hadisler", Nevevî ve İbn Hacer el-Askalânî gibi âlimlerle zirvesini yaşamış, bunların yazdığı kırk hadis adlı eserler, muhaddisler tarafından çokça okunmuş ve rivayet edilmiştir.³²

Farsçada çihil hadis olarak isimlendirilen kırk hadis, Arap dilinde yazılanların sayısı 250'yi aşmasına rağmen, Farsçada 50'den

²⁸ Kandemir, "kırk hadis", 25: 470.

²⁹ Abdulkadir Karahan, "Kırk Hadis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25: 472-473; Erdem, *İlahi Hadisler*, 10-12.

³⁰ Karahan, *İslami Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, 78.

³¹ Karahan, "Kırk Hadis", 25: 472.

³² Kandemir, "Kırk Hadis", 25: 467.

daha az sayıda kalmıştır.³³ Gerçi, hadis metinlerinin Arapça olduğu ve eskiden ilim dili olarak da çoğunlukla Arapça kullanıldığı düşünülürse bunun tabii olduğu görülecektir. Ayrıca kırk hadis toplayan âlimler, eserlerini Arapça yazsalar da bunların bir kısmının İranlı, Türk ve başka İslam kavimlerine mensup³⁴ bilginlerden oluştuğunu da söylemek gerekir.

İlk Farsça kırk hadis, H. VI. asırda Muhammed b. Muhammed. Ali el Faravî tarafından kaleme alınmış olup, eserinin adı “Tabibe'l-Kulûb” tur. Bu eserde ele alınan kırk hadis, hadislere uygun ayet ve hikâyelerle desteklenmiştir. Böyle bir yöntem ilk olarak Fars edebiyatında görülmüştür.³⁵ Daha sonra VII. asırda İmameddin Hasan b. Ali “Erbaûn el-Bahâî” adıyla bir kırk hadis kaleme aldığı bilinmektedir.³⁶ Bunları Ahmed Rûmî'nin “Ümmü'l-Kitab”, Abdullah el-İcî'nin “Siracü't-Talibin”i izlemiştir. İran edebiyatında Abdurrahman Camî'nin yazdığı “Hadis-i Erbaîn”i, Nevevî'nin Arap dilinde sağladığı ünü, Fars dilinde sağlamıştır. Dolayısıyla İran edebiyatında en çok şerh yazılan eserin unvana sahip olan Abdurrahman Camî'dir.³⁷

Arap edebiyatında ise kırk hadis geleneği, Abdullah el-Marvazî (ö. 190/711) ile başlamıştır. Nevevî bu alanda yazmış olduğu eseriyle ün yapmış, Onun eseri Arap, İran ve Türk edebiyatlarında en çok şerh ve tercüme yazılan eser unvana sahip olmuştur.³⁸ Nevevî'den önce 54 kişinin kırk hadis yazdığı tespit edilmiştir. Karahan'a göre, Arapça erbainlerin sayısı 193'tür.³⁹

Kırk hadis tercüme ve şerhlerine, edebi bakımdan en fazla ilgi gösterip onu ön planda tutan ve bu alanda en çok manzum örnek veren Türkler olduğunu da işaret etmek gerekir. Kırk hadis tercümeleri, elde ettiğimiz bilgilere göre XIV. asırdan itibaren başlamak-

³³ Karahan, “Kırk Hadis”, 25: 472-473

³⁴ Karahan, *İslami Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, 43.

³⁵ Kılıç, “Edebiyat Tarihi Bakımından Kırk Hadisler”, 96.

³⁶ Karahan, *İslami Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, 48-52.

³⁷ Kılıç, “Edebiyat Tarihi Bakımından Kırk Hadisler”, 96, Camî'nin Erbaîn ve Türkçe Tercüme Abdulkadir Karahan tarafından incelenmiş, Nevâî, Fuzûlî, Rihletî, Minif, Nabi gibi tanınmış şairlerimizle bir de anonim mütercim tarafından olmak üzere 6 tane manzum kırk hadis'in edebiyatımıza bu kategoriye renk kattığı tarafıca ele alınmıştır. Bkz. Abdulkadir Karahan, “Camî'nin Erbaîn'i ve Türkçe Tercüme”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 4/4 (1952):18.

³⁸ Kılıç, “Edebiyat Tarihi Bakımından Kırk Hadisler”, 95-96.

³⁹ Karahan, *İslami Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, 9-10.

tadır.⁴⁰ XV ve XVI. asırlar ise Osmanlı'da kırk hadislerin yoğun olarak yazıldığı yıllardır.⁴¹ XVII. asırdan XX. asra kadar bu alanda aynı hızda eserler verilmiştir.⁴² Yıldız'a göre, bu eserlerin yaklaşık dörtte biri Nevevî'nin eseri üzerinedir.⁴³ Osmanlı Devleti'nde kırk hadis alanında en çok eser verenlerin şairler, âlimler ve mutasavvıflar olduğunu da söylemek gerekmektedir.⁴⁴

Kırk hadis yazma ve tercüme faaliyetleri XX. asırda da devam etmiş, hatta içinde yaşadığımız asırda da devam etmektedir. Bunun en yeni örneklerini Hasan Basri Çantay'ın "*Kırk Hadis*", Ahmet Hamdi Akseki'nin "*Peygamberimizin Vecizeleri*", Cemal Öğüt'ün "*Bereket ve Rahmet Bürhanlarına Dair Kırk Hadis*", Hasan Hüsnü Erdem'in "*Kırk Kutsi Hadis*" ve bunların dışında yayınlanmış daha pek çok kırk hadis tercüme, bu edebi-dini türün memleketimizde de ne kadar önem verildiğinin açık delillerini göstermektedir.⁴⁵

2.2. Niçin Kırk Hadis?

Hz. Peygamber'in bir hadisinden bu derece güçlü bir geleneğin ortaya çıkmış olması, Kur'an'dan sonra ikinci kaynağın sünnet olmasından dolayıdır. Bu geleneği teşvik eden diğer bir hadiste ise Hz. Peygamber, "*Allah, benim sözümü işitip belleyen, sonra da onu başkasına ulaştıran kimsenin yüzünü Kıyamet günü ağartsın*"⁴⁶ bu yurmaktadır. Bu hadiste de geçen dua ve müjde, kırk hadis gelene-

⁴⁰ Türk edebiyatında bu alanda ilk eser, Mahmud b. Ali'nin h. 759 yılında tercüme edilen Nehcü'l-Ferâdis'idir. Bu eser, onar onar bir araya toplanmış, dört bağımsız bölümde 40 hadis metni ile onların tercümelerini ve şerhlerini ihtiva etmektedir. Bkz. Karahan, *İslami Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, 123.

⁴¹ Bu asırda belli başlı kırk hadis tercüme arasında, Kemal Ümmi'nin "Kırk Armağan" (1412), Mir Ali Şir Nevaî'nin "Hadis-i Erbaîn Tercümesi" (1501), Âşık Çelebi'nin "Kırk Hadis" (1571) gibi eserler yer almaktadır. Bkz. Karahan *İslami Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, 56.

⁴² Selahattin Yıldırım'a göre bu dönemde yazılan erbain sayısı 207'dir. Bkz. Selahattin Yıldırım, *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları 1* (İstanbul: Darulhadis Yayınları, 2000), 39. Karahan ise, 80 adet Farsça ve Türkçe eseri de bu alana dâhil ederek bu sayının 250 civarında olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Karahan, "*İslami Türk Edebiyatında Kırk Hadis*", 7.

⁴³ Osmanlı döneminde yazılan kırk hadis tercümelerinin %22'si Nevevî'nin eseri üzerinedir. Bkz. Fahrettin Yıldız, "İslâmî İlimler, Divan Edebiyatı ve Tasavvuf Geleneğindeki Yeriyile Tarihten Günümüze Popüler Hadis Kitapları: Kırk Hadisler" *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9/21 (2013): 419

⁴⁴ Yıldız, "İslâmî İlimler", 420.

⁴⁵ Karahan, *İslami Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, 133-134.

⁴⁶ Süleyman b. el-Eş'as b. İshak el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sünen* (Humus: 1969), "İlim", 10; Tirmîzî, "İlim", 7; Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvî'nin İbn Mâce, *es-Sünen* (Beyrut: 1998), "Mukaddime", 18.

ğinin oluşumunda önemli teşvik edicilerdendir. Muhaddislerin, mütefekkirlerin, âlimlerin ve şairlerin, çok sayıda kırk hadis kaleme almalarının sebepleri arasında bunlar da zikredilebilir.

Burada yeri gelmişken pek çok insanın aklına gelebilecek olan “neden başka bir sayı değil de kırk hadis” sorusu üzerine birkaç cümle söylemek gerekmektedir. Öncelikle kırk sayısının İslam tarihinde taşıdığı özellik ve mana itibarıyla önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmek gerekir.⁴⁷ Buradan hareketle böyle bir sorunun cevabı için, İslam’ın kırk ile ilgili bazı inanç ve yönlerini burada bahis konusu yapabiliriz.

Kur’an-ı Kerim’de dört yerde⁴⁸ “kırk” kelimesi geçmektedir. Bu ayetlerde dikkat çeken husus kırk sayısının belli bir olgunluğu ifade etmesidir.⁴⁹ Ayrıca hadis kaynakları incelendiği zaman ise, 18 defa “erba’în veya “erba’ûn” şeklinde hadislerde geçtiği tespit edilmiştir.⁵⁰ Bunlarla birlikte Hz. Muhammed’e topluma önderlik etme ve eğitime görevinin kırk yaşında verilmesi, zekâtın nisap miktarının kırk olması, anne karnındaki cenine ruhun kırk gün sonra üflenmesi⁵¹, Hz. Ali’nin “bana bir harf öğretenin kırk yıl kölesi olurum” sözü, Müslümanların kırk sayısına ulaştıktan sonra İslam’ı açıktan yaymaya başlamaları, tasavvufta çile müddetinin kırk gün olması⁵² gibi hususlar, kırk sayısının insan hayatı için önemli bir yere oturtmuştur. Ancak kırk sayısının yoğun olarak kullanıldığı yer, çeşitli içerik ve konu başlıklarından oluşan kırk hadislerdir.

⁴⁷ Özcan, “Hacı Bektaş Veli’nin Hadis-i Erba’in Adlı Eseri”, 2.

⁴⁸ “Hani biz Musa ile kırk gece için sözleşmiştir” (Bakara, 2/51); “Allah şöyle dedi: O halde, orası onlara kırk yıl haram kılınmıştır. Bu süre içinde yeryüzünde şaşkın şaşkın dönüp dolaşacaklar” (Maide, 5 /26); “Musa’ya otuz gece süre verdik, buna on gece daha kattık. Böylece Rabbinin belirlediği vakit kırk geceye tamamlandı” (Araf, 7/142); “Nihayet olgunluk çağına gelip, kırk yaşına varınca şöyle der: bana ve anne babama verdiğin nimetlere şükretmemi, senin razı olacağın salih amel işlememi bana ilham et” (Ahkaf, 46 /15).

⁴⁹ Yıldız, “İslâmî İlimler”, s. 409.

⁵⁰ Bu rivayetlerden bazıları şunlardır: “Namaz kılanın önünden geçen kimse, üzerine ne kadar (günah) aldığı bilse onun önünden geçmektense kırk durması daha hayırlı bulur.” Buhârî, “Salât”, 101; Müslim, “Salat”, 261; “Cennetin kokusu yürüme ile kırk yıl öteden duyulur” Buhari, “Cizye”, 5; “Deccal ümmetime çıktığı zaman kırk gün mü, kırk ay mı, yıl sene mi kalacak bilemiyorum”, Müslim, “Fiten”, 116; “Cehennemdeki her bir azap yeri arasında kırk yıl vardır”, Müslim, “Zühd”, 14; “Medyuma gidip de söylediğine inanan kimsenin kırk gece boyunca namazı kabul olunmaz”, Müslim, “Selam”, 125.

⁵¹ Ebu Dâvud, “Sünnet”, 17; Tirmizî, “Kader”, 5.

⁵² Çile kelimesi Farsça “çihl” kelimesinden türemiş, insanın ruhsal olarak arınmaması için, asgari kırk gün zevklerden ayrı kalması, zor olanı başarması anlamlarına gelir. Özer Şenödeyici, *Derviş, Çile ve Sır* (İstanbul: Kaldırım Yayınları, 2015), 68-69.

Yukarıda verilen hususlara istinaden kırk sayısının, o dönemdeki Arap toplumunda gelişme ve olgunlaşma adına önemli bir sayı olduğu söylenebilir. Buradan hareketle kırk sayısının Arap dilinde “yeteri kadar olgunlaşma, maksat hâsıl olacak kadar sayı” anlamlarına geldiği bir gerçektir.⁵³ Bu görüşü destekleyen A. Lütfü Kazancı, “kırk hadisten maksadın çok hadis rivayet etmek olduğunu, bu sayının 39 ya da 41 olması, Hz. Peygamber’in kırk hadis rivayet edenlere dair vaat ettiği sevaptan mahrum etmeyeceğini” ifade etmiştir.⁵⁴ Örneğin, çalışmamızda incelediğimiz Nevevî’nin eseri 42 hadisten müteşekkil olmasına rağmen, kırk hadis olarak meşhur olmuştur. Yine Hakânî’nin “Hadis-i Erbaîn” adlı eserinde de 42 hadis bulunmaktadır.⁵⁵ Dolayısıyla kırk hadis yazma geleneğinin başlamasına vesile olan hadisin metninde kırk lafzının geçmesi (*erbaine hadisen*), bu lafzın esas alınmasından dolayı bu şekilde isimlendirilmesine vesile olmuştur. Bu sayının birkaç sayı aşağı ve yukarı olması kırk hadis ismiyle anılmasına mani değildir.

Burada son olarak şunu da ifade etmek gerekir ki, İslamiyet şekil ve nicelikten çok niteliğe önem veren bir dindir. Böyle olmasına rağmen, kırk hadis geleneğinin bu kadar önemli yer tutması, kırk sayısının nitelikli bir seviye için ulaşılması gereken bir nicelik tecrübesi olmasındandır.⁵⁶ Kırk hadis derleyen kişiler açısından değişik manevi ödüller elde etme amacı taşısa da, kırk hadisler halkın bilgilenebilmesi, hadislerin öğrenilmesi ve uygulanması adına önemli bir görevi yerine getirdiği söylenebilir. Çünkü bu derlemeler sayesinde kütüphanelerde bekleyen ciltler dolusu hadis külliyatları, herkesin ulaşabileceği taşınabilir boyuta ve sayıya inmesine vesile olduğu kanaatindeyiz. Bu nedenle kırk hadis geleneğinin insanların eğitim-öğretiminde önemli bir yeri olduğu açıktır.

2.3. Din Eğitimi ve Öğretimi Açısından Kırk Hadis Geleneği

Giriş kısmında bahsedilen hadislerin toplum hayatındaki önemine ilaveten hadislerin, İslam eğitim ve öğretim tarihine metot ve teknik bakımından da büyük etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Hz.

⁵³ Yıldız, “İslâmî İlimler”, 110

⁵⁴ Ahmet Lütfü Kazancı, *Nübüvvet Pınarından Kırk Hadis* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 10-12; Ayrıca bkz. Hüseyin Özsoy, *Hadislerde Kırk Sayısı* (Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001).

⁵⁵ Kılıç, “Edebiyat Tarihi Bakımından Kırk Hadisler”, 93.

⁵⁶ Ayşe Şener, “Kırk Hadis Geleneği Üzerine Bir Deneme”, erişim: 19 Şubat 2018, <http://www.sonpeygamber.info/kirk-hadis-gelenegi-uzerine-bir-deneme>.

Peygamber Allah'tan aldığı vahyi insanlara aynen bildirmiş, bunun yanında kendi sözlerinin de Müslümanlar tarafından öğrenilmesi için teşvikte bulunmuştur. Bunları yaparken Hz. Peygamber'in din eğitimi ve öğretiminde nasıl bir yöntem uyguladığını da görmüş olmaktadır. Hz. Peygamber'in eğitim-öğretim metotları incelendiği zaman O'nun, olaylara göre konuştuğu, soru sorarak konuya dikkat çektiği, tane tane konuştuğu, zaman zaman sözlerini tekrar ettiği, fırsatları değerlendirdiği, bıktırmamaya dikkat ettiği, hadis öğretimini genelleştirdiği, muhataba ihtiyaç duyduğu kadar bilgi verdiği, kısa ve öz konuştuğu, kabilelere ilim elçileri gönderdiği görülmektedir.⁵⁷ Bu metotların din eğitimi ve öğretiminde kullanılması son derece önemlidir.

Kırk hadis derlemeleri ve bunların üzerine yazılan şerhler ve tercümelemler, İslam inanç, ahlak ve bakış açısını insanların anlayabileceği sadelikte sunarak, hadislerin anlaşılabilir uygulanmasında da büyük rol oynadığı kanaatindeyiz. Dolayısıyla bunlar, Hz. Peygamber ve ümmeti arasında kırk derslik bir din eğitimi ve öğretimi gibi değerlendirilebilir. Bu kırk ders sonunda kişiyi belli bir bilgi ve ahlak seviyesine ulaştırır. Bu nedenle kırk hadisler, kişinin din eğitiminde kullanılan en pratik olgulardan biri olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte Hz. Peygamber'in gönderiliş sebebi ve en temel görevlerinden birinin eğitim olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle "en güzel örnek" (Ahzâb 33/31) ve "yüce bir ahlak üzere olması" (Kalem 68/4) eğitim açısından üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir noktadır. Buradan hareketle eğitimde "örnek gösterme" en çok başvurulan yöntemlerden biridir. Ancak Hz. Peygamber'in örnekliliği sadece kuru bir örnek değil, her emri yerine getirilmesi ve her hareketi benimsenip hayata yansıtılması gereken bir rehberdir.⁵⁸ Bu nedenle "*Ben güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim*"⁵⁹ buyuran Hz. Peygamber, Müslümanlar için en güzel örnek ve eğitimde en büyük rol modelidir. Çünkü Hz. Peygamber, insanların güzel davranışlarda bulunmaları için örnek olmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber'in uygulamaları soyut konuların somutlaştı-

⁵⁷ Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2005), 87-96; Remziye Ege, "Ayet ve Hadislerle Öğrenme" , *Düşünen Sınıflar İçin Din ve Ahlak Bilgisi Öğretimi, İlkokul 4. Sınıf*, ed. Cemal Tosun ve M. Polat, (Ankara: Pegem Akademi, 2013), 203-227; Süleyman Akyürek, "Din Öğretiminde Genellemelerin Öğretimi", *AÜİFD* 47/1 (2006): 121-143.

⁵⁸ Esan Gül, *Çocuk Eğitiminde Kırk Hadis* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2009), 9.

⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2: 381.

rılmasında, konunun anlaşılır kılınmasında, az sözle çok şey anlatmada da önemlidir. Bu yönüyle genelde hadisler özeldir ise kırk hadislerin din eğitimi ve öğretimi açısından etkili olduğu söylenebilir.⁶⁰

Çalışmamızda incelediğimiz Nevevî'nin "el-Erbaûne'n-Neveviyye" adlı eserine aldığı hadisler, hayatın tamamını kuşatıcı tarzdaki hadislerden seçilmiştir. Eserde iman ibadet ve ahlak konularının yanında, kardeşlik, komşuluk hakkı, müsamaha, ihtiraslardan korunma, ilme saygı, işlerde niyetin önemi, kıskançlıktan arınma, insanlara yararlı olma, merhamet, temizliğe riayet, nefse hâkimiyet gibi sosyal ve kültürel konuları ihtiva eden hadisler mevcuttur. Dolayısıyla Nevevî'nin Hz. Peygamber'in hadislerinden seçerek oluşturduğu eseri, din eğitimi ve öğretimi açısından oldukça önemli bir kaynaktır. Zira Nevevî'nin eserine seçtiği hadisler din eğitiminin temelini teşkil eden iman, ibadet ve ahlak konularının yanında sosyal konuları da ihtiva etmektedir. Bu nedenle eserin, din eğitimi ve öğretiminde kullanılabilir birçok dini değere vurgu yaptığı ve din eğitimcilerine kaynaklık teşkil ettiği söylenebilir.

214 | db

Nevevî, eserinde geçen hadisleri güncel ve evrensel hadislerden seçmiştir. Günümüzün ahlaki sorunlarını ve bu sorunların çözümünü ele alan bu hadisler, günümüzde değerler adı altında insanlara, özellikle eğitim-öğretim kurumlarında çocuklara kazandırılmaya çalışılmaktadır. Buna göre denilebilir ki, iman, ibadet ve İslam ahlakına dair seçilen risale veya küçük hacimli kitaplar olması nedeniyle taşınabilirliği, ulaşılabilirliği ve ezberlenmesi kolay kırk hadisler, din eğitimi ve öğretiminde dini prensipleri/değerleri tanıma ve öğrenme yolunda büyük bir öneme sahiptir. Bu önemine binaen kırk hadislerin derleme, tercüme ve şerh yazılması geleneği bilgilerin tarafından günümüze kadar muhafaza edilmiştir. Bunlar halk arasında da geniş ölçüde rağbet ve iltifat görmüştür. İslam dünyasında ahlak temellerinin gayet sağlam ve değişmez olması, asırlar boyunca da bu esasların olduğu gibi ayakta kalması, hemen herkes

⁶⁰ Geniş bilgi için bkz. Halil Erhun, *7-12 Yaş Çocuklarda Paylaşma ve Yardımlaşma Değerlerinin Hadisler Işığında Öğretimi* (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 62-65; Fatmanur Biberici, *2-7 Yaş Arası Çocuklarda Sevgi ve Merhamet Değerlerinin Hadisler Işığında Öğretimi* (Yüksek lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 68-120; Ümit Akkaya, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kadınların Sosyal Hayattaki Konumu ve Ahlaki Eğitimi İle İlgili Hadislerinin Eğitsel Açıdan Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 82-150.

tarafından tatbik edilmesi, Hz. Peygamber'in inanç, ibadet, ahlak ve sosyal konulara dair hadislerinin eğitimciler tarafından aktarılmasından ve böylece dilden dile, gönülden gönüle dolaşmasındandır.⁶¹ Dolayısıyla kırk hadislerin din eğitiminde oldukça yararlı oldukları ifade edilebilir.

3. Bulgular ve Değerlendirme

Eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir.⁶² İnsan eğitilebilir bir varlık olması nedeniyle hem iyi, hem de kötü yönde eğitilebilir. İnsanı iyi yönde eğitmek, genelde eğitimcilerin özelden ise din eğitimcilerinin hedefidir.⁶³

Nevevî, hadisleri seçerken bir konuya bağlı kalmamış, adeta her çiçekten bal alan bir arı misali, hayatın her alanında lazım olabilecek değişik hadisleri bir araya toplayarak eserini oluşturmuştur. Onun eserine aldığı 42 hadis "iman", "ibadet", "ahlak" ve "diğer konular" olmak üzere dört başlık altında tasnif edilmiştir. Buna göre 11 hadisin "iman" ile ilgili, 9 hadisin "ibadet" ile ilgili, 13 hadisin "ahlak" ile ilgili olduğu ve 9 hadisin de "diğer konular"ı (niyet, kıyamet, cennet, ceennem, şüpheli şeyler, helal, haram vb.) ihtiva ettiği görülmüştür. İman, ibadet ve ahlak gibi İslam'ın temelini teşkil eden hadislerin sayısal dağılımına bakıldığında zaman, bir birine çok yakın sayılarda olduğu görülmektedir.

Eserdeki hadislerin yaklaşık dörtte biri (10 hadis) uzun sayılabilecek hadislerdendir. Meşhur Cibril hadisi buna örnektir. Bunun yanında 11 hadis bir veya iki cümlelik kısa hadislerden, diğerleri de orta uzunluktaki hadislerden oluşmaktadır. Ayrıca hadislerin 4 ta-

⁶¹ Karahan, "Kırk Hadis", 25: 472.

⁶² Yıldız Kızılabdullah, "Kavramsal Çerçeve, Eğitim, Öğretim ve Din", *Din Eğitimi*, ed. Recai Doğan ve Remziye Ege, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 42; Muhammet Şevki Aydın, *Din Eğitimi Bilimi* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2017), 72; Nurullah Altaş - İsmail Arıcı, "Din Eğitiminin Bilimselleşme Süreci", *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü - Nurullah Altaş, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017), 58-60.

⁶³ Geniş bilgi için bkz. Halis Ayhan, *Din Eğitimi ve Öğretimi* (İstanbul, MÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1997), 69-74; Zeki Salih Zengin, *II. Abdulhamit Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi ve Öğretimi* (İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2009), 53-61; Halit Ev, *Türkiye'de Yüksek Din Öğretimi ve Kurumları ve Öğretmen Yetiştirme* (İzmir, Tıbyan Yayınları, 2003), 54-59; Cemil Oruç, "Din Eğitiminin Hedefleri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (2008): 259-269; Nurullah Altaş, "Türkiye'de Örgün Eğitimde Dinin Yeri", *Marife* 2/1 (2002): 219-229.

nesi de “Kudsi Hadis”tir.⁶⁴ Bu sonuçlar bizleri, Nevevî, eserini kaleme alırken rast gele değil, hem nitelik hem de nicelik hem de içerik olarak belli bir amaç ve düşünce etrafında hadisleri derlediği sonucuna ulaştırmaktadır. Buradan hareketle Nevevî eserini, Hz. Peygamber’in tüm hadislerinin bir fihristi ve özeti hükmünde oluşturduğunu da söyleyebiliriz.

Nevevî’nin eserinde geçen 42 hadis, din eğitimi bağlamında iman, ibadet, ahlak ve diğer konular olmak üzere 4 başlık altında aşağıda ele alınmıştır. Ancak hadisler tasnif edilirken bir takım hususlar göz önünde bulundurulmuştur. Bazı hadisler kendi içinde birkaç başlığı barındırabilmektedir. Mesela, bir hadiste hem ibadet hem ahlak hem de sosyal bir konu bir arada bulunabilmektedir. Dolayısıyla bu tür hadislerde hangi konu ön plana çıktıysa o başlık altında ele alınmıştır.

3.1. İman Başlığı Altında Ele Alınan Hadisler

216 | db Nevevî’nin eserinde iman/İslam⁶⁵ ile ilgili hadislerin daha çok ilk sıralarda yer almakla birlikte hadislerin tamamının içine serpiştirildiği (2, 3, 4, 8, 13, 19, 21, 22, 24, 29 ve 41’inci hadisler) görülmektedir. İslam diniyle ilgili hemen hemen bütün ilmihal kitaplarında ilk sırada yer alan konu başlığı imandır. Dolayısıyla din eğitimi ve öğretiminde de bu, bir yöntem olarak değerlendirilebilir.

Cibril hadisi olarak bilinen ve Hz. Ömer (r.a.)’den rivayet olunan hadisi, Nevevi eserine almıştır. Bu hadiste hem imandan hem de İslam’dan bahsedilmektedir. Cibril (a.s.) “*Ya Muhammed bana İslam’dan haber ver, dedi.* Hz. Peygamber: “*İslam, Cenab-ı Allah’tan başka tapılacak ilah olmadığına, Muhammed’in O’nun Rasül’ü olduğuna kalben inanıp dil ile ikrar etmen, namazı dosdoğru kılman, zekâtı vermen, Ramazan ayında oruç tutman ve gücün yeterse hacca gitmendir*” buyurdu. Daha sonra “*Ya Muhammed bana imandan haber ver, dedi.* Hz. Peygamber’de “*Allah’a, meleklerine, kitaplarına,*

⁶⁴ Hz. Peygamber’in, Rabbine isnad ederek söylediği bir kısım hadisler de vardır ki bunlar “kutsî”, veya “rabbanî”, ya da “ilahi” hadisler olarak bilinir. Kutsî hadisler muhteva yönünden vahye dayalı olmakla birlikte, Kur’an-ı Kerim’in özelliklerini taşımamaktadır. Çünkü bunlar lafız olarak Hz. Peygamber’e ait olup bize, diğer hadislerin geldiği usullerle ulaşmıştır. Başaran - Sönmez, *Hadis Tarihi ve Hadis Usulü*, 10.

⁶⁵ İman ve İslam ile ilgili hadisler “iman” başlığı altında ele alınmıştır. Kur’an-ı Kerim’de iman ile İslam, çoğu zaman aynı anlamlarda kullanılmıştır. Ali İmran, 3/18, 85; Maide, 5/3; Enam, 6/125; Fetih, 48/29; Talak, 65/11.

*peygamberlerine, ahiret gününe, hayır olsun şer olsun kaderin Allah'tan olduğuna iman etmendir*⁶⁶ buyurdu.

Yukarıda verilen hadiste iman esaslarının ve İslam'ın şartlarının beyan edildiği görülmektedir. Bir kimsenin İslam dairesine girebilmesi için, İmanın altı şartının tümünü kabul edip inanması gerekmektedir. Öte yandan, Cibril hadisi olarak kayıtlara geçen ve yukarıda bir kısmı verilen hadisin baş tarafında bembeyaz/tertemiz elbise birinin gelip Hz. Peygamber'in yanına oturup dizlerini dizlerine dayadığından bahsedilmektedir. Burada Cebrail'in (a.s.) Hz. Peygamberle yaptığı konuşmada orada bulunanlara ders verdiği gibi, temiz ve düzgün bir elbisesi ile Hz. Peygamber'in huzurunda diz üstü oturarak hem müminlere kıyafetlerinin düzgün, elbise ve vücutlarının temiz, hem de eğitimde öğrencilerin hallerinin edep dairesinde olması gerektiğini öğretmektedir.

Abdullah b. Ömer'den rivayet edilen bir diğer hadiste ise Hz. Peygamber, *"İslam dini beş temel üzerine kurulmuştur. Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed (s.a.v.)'in O'nun resulü olduğuna inanmak, namazı dosdoğru kılmak, zekâtı vermek, hacca gitmek, Ramazan orucunu tutmaktır"*⁶⁷ buyurmaktadır.

İnsanı insan yaparak, insana dünya ve ahiret mutluluğunu veren bir söz vardır ki, o söz imanın ilk derecesi olan kelime-i şehadettir.⁶⁸ İslam'ın şartlarının haber verildiği diğer hadislerde de⁶⁹ kelime-i şehadetin, ameli ibadetler olarak tanımlanan namaz, oruç, hac ve zekât gibi İslami emirlerden önce geldiği görülmektedir. Bu demektir ki, İslam'da Allah'ın varlığına ve birliğine, Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna iman ve tasdik etmek tüm ibadetlerden önce gelmektedir. Dolayısıyla ibadetlere geçebilmenin yolu şehadetten geçtiği söylenebilir.

İman başlığı altında zikredebileceğimiz diğer birkaç hadis ise şöyledir: *"Hiç birinizin gönlü benim getirdiğim şeye razı olmadıkça iman etmiş olamazsınız."*⁷⁰

*"Sizden birinin kendisi için arzu ettiği bir şeyi mü'min kardeşi için de arzu etmedikçe iman etmiş olmaz."*⁷¹

⁶⁶ Nevevî, *el-Erbaûne'n-Neveviyye*, 4-5, (Hadis No: 2).

⁶⁷ Nevevî, *el-Erbaûne'n-Neveviyye*, 6, (Hadis No: 3).

⁶⁸ Gönenç, *İmam Nevevi 40 Hadis Tercüme ve Açıklama*, 36.

⁶⁹ Buhârî, "İman", 1; Müslim, "İman", 22.

⁷⁰ Nevevî, *el-Erbaûne'n-Neveviyye*, 28, (Hadis No: 41).

“Allah’a ve ahiret gününe iman eden ya hayrı söylesin veya sussun. Allah’a ve ahiret gününe iman eden komşusunu ağırlasın. Allah’a ve ahiret gününe iman eden misafirini ağırlasın.”⁷²

Verilen bu hadislerde imanın bilinen şartlarının dışında başka unsurlarında olduğu görülmektedir. Öyle ki, “istikamet üzere olma”, “kendisi için istediğini mümin kardeşi için de isteme”, “hayır söylemesi ya da susması”, “komşusuna iyilik yapması”, “misafirini ağırlaması” gibi davranışlar da imanın tarifi içinde zikredilmiştir. Bu durumu Buhârî ve Müslim’de geçen ve Ebu Hureyre’den rivayet edilen bir hadis de desteklemektedir. Hadiste şöyle buyrulmaktadır: “İman, Yetmiş küsur şubeye ayrılır. En üst derecesi ‘Lâ ilahe illallah’ sözü, en alt derecesi ise yolda insanlara eziyet veren bir şeyi alıp kenara koymaktır. Hayâ da imandan bir şubedir.”⁷³ Dolayısıyla iman ve İslam’ı öz/nitelik olarak ifade eden imanın altı, İslam beş esasının dışında pek çok unsurun daha (doğru olmak, yalan söylememek, emanete riayet etmek, ahde vefa göstermek, güvenilir olmak gibi) iman içinde sayılabileceği görülmektedir.⁷⁴ Yine bu hadiste imanın formülü olan kelime-i tevhit/şehadet ile yolda insanlara eziyet veren bir şeyi kaldırıp atmayı birleştirmiş ve bunlar arasında yer alan her anlamlı ve insanlığın yararına olan davranış aslında imandan saymış ve onun bir yansıması olarak görülmüştür.⁷⁵

218| db

Yukarıda verilen hadislerde İslam dininin, inanç ve ibadetle ilgili tüm esasları bir taraftan insan ile kendisi ve yaratıcısı arasındaki ilişkileri düzenlerken, diğer taraftan insanın insanla ve insanın eşya ve tabiat ile ilişkisini tanzim ettiği görülmektedir. Bu nedenle Hz. Peygamber’in zikrettiği iman tanımı, hem teorik hem de sosyal boyutu olan bir iman tanımıdır ki, din eğitimi ve öğretiminde bu unsurların tamamının birlikte verilmesi önem arz eder.⁷⁶ Çünkü eğitimde olduğu gibi, din eğitimi ve öğretiminde de teorik ve pratik boyut önemlidir. Teorik iman, bireyi eyleme ve salih amel işlemeye yönlendirmelidir. Kur’an’ın ifadesiyle de yapmayacağımız şeylerin söylenmemesi (Saff 61/2) istenmektedir. Dolayısıyla bilginin uygulamaya yansıması, eyleme dönüşmesi için başta anne-baba ve öğ-

⁷¹ Tirmizî, “İman”, 12.

⁷² Nevevî, *el-Erbaûne’n-Neveviyye*, 14, (Hadis No: 21).

⁷³ Buhârî, İman, 2.

⁷⁴ İ. Hakkı Ünal, *40 Hadis 40 Yorum* (Ankara: DİB Yayınları, 2016), 11-13.

⁷⁵ Mehmet Görmez, *Kalbin Erbaîni* (İstanbul: Otto Yayınları, 2009), 71-72.

⁷⁶ Geniş bilgi için bkz. Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde metodlar* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 75-96.

retmenler olmak üzere din eğitimcilerinin kendilerini taklid edecek bireylere karşı iyi örnek teşkil etmeleri gerekmektedir.

3.2. İbadet Başlığı Altında Ele Alınan Hadisler

İslam dininde ibadet denilince, öncelikle “İslam’ın şartları” olarak sıralanan esaslar akla gelir. Bu esaslar, yani ibadetler Hz. Peygamber tarafından kelime-i şehadet, namaz, oruç, zekât ve hac olarak belirtilmiştir.⁷⁷ Ancak sadaka (Bakara 2/263, 264,271), sabır (Bakara 2/45), çalışmak (Nisa 4/32), dua (Mü’mn 40/60), Allah’a secde (A’raf 7/206), amel-i salih (Nisa 4/172,173), itaat (Bakara 2/172), boyun eğmek (Fatıha 1/5), tevhid (Nisa 4/36) gibi pek çok kavram da ibadet olarak ele alınmaktadır. İbadet başlığı altında ele aldığımız Nevevî’nin eserindeki hadislerde de ibadetin mahiyetinin bu denli geniş olduğunu görmekteyiz.

İbadetin bu geniş anlamlarından hareketle Nevevî’nin eserinde geçen hadisleri ele aldığımız zaman, 9 hadisin (2, 8, 23, 25, 26, 28, 38, 39, 42) ibadet konularıyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili hadislerden biri şöyledir: Ebu Hureyre’den rivayet edilen hadiste Hz. Peygamber, “*İçinde güneş doğan her günde, her insanın bir kemiği için bir sadaka lazımdır. İki kişinin arasını bulmak sadakadır, bir kişiyi bineğe bindirmek veya yükünü yüklemek hususunda ona yardım etmek sadakadır. Güzel söz sadakadır. Namaza attığın her adım sadakadır. Yolda eza verenı atman bir sadakadır*”⁷⁸ buyurmaktadır.

Yukarıdaki hadislerde sadakanın her ne kadar zenginin bir şeyi bir fakire teberru etmesi olarak biliniyorsa da, gerçekte İslami manasının bundan daha geniş ve şümüllü olduğu görülmektedir. Zira İslam’a göre sadakanın hayır yapmak ve iyilik etmek olduğu vurgulanarak “*insanın arasını bulmanın*”, “*insana bir iş tutarken yardım etmenin*”, “*güzel söz söylemenin*”, “*yolda eza veren bir şeyi kaldırmanın*”, “*namaza gitmek için atılan her adımın*” sadaka/ibadet olduğu belirtilmiştir. Yine bu konuyla ilgili Nevevî’nin eserine aldığı hadislerin bazıları şunlardır:

Adamın biri, Allah Rasûlüne, “*Beş vakit namazı kılar, Ramazan orucunu tutar, helali helal haramı haram bilirim ve buna ilave yap-*

⁷⁷ Buhârî, “İman”, 2; Müslim, “İman”, 20.

⁷⁸ Nevevî, *el-Erbaûne’n-Nevevîyye*, 18 (Hadis No: 26).

mazsam cennete girer miyim? diye sorduğu zaman Hz. Peygamber: “Evet, diye buyurur.”⁷⁹

“Cenab-ı Allah sadaka olarak verebileceğiniz şeyleri size de vermiştir. Yaptığınız, her teşbihe, her tahmide (şükür), her tehlike mukabil bir sadaka vardır. İyiliği emretmek de sadaka, kötülüğü nefyetmek de sadakadır...”⁸⁰

“Temizlik imanın yarısıdır. “Elhamdülillah” sözü teraziye doldurur. “Sübhanallah ve'l-hamdülillah” sözleri de göklerle yer arasını doldurur.”⁸¹

Yukarıda zikredilen hadislerde de görüldüğü üzere, Hz. Peygamber’in ibadet olarak zikrettiği unsurlar oldukça değişik ve fazladır. İnsanın, iyiliği emreden ve kötülüğü yasaklayan Cenab-ı Allah’a bağlanarak, helali helal, haramı haram bilir ve İslam’ın sembolü olan namaz ve oruç gibi farz ibadetleri ifa ettiği takdirde Allah’ın rızasına kavuşacağı ve ebedi saadete ulaşacağı vurgulanmaktadır. Bütün bunlar bir din eğitimi ve din eğitimcisi için son derece önemli mesajlardır.

220 | db

Öte yandan namazın öncüsü olan abdest, nasıl görünen ve toz toprağa maruz kalan azaların temizlenmesine vesile ise, “*temizlik imanın yarısıdır*” ifadesinin maksadı da, maddi temizliğin yanında her türlü kötülükten uzaklaşıp günah pislüğünden temiz kalmaktır.⁸² Dolayısıyla hadiste maddi ve manevi temizliğin önemi vurgulanmaktadır. Yine “subhanallah” lafzıyla Allah’ı tesbih etmek ve “elhamdülillah” kelimesiyle O’na şükretmek iki hadiste de tavsiye edilerek bunların büyük sevaplar getirdiği müjdelenmektedir. Bütün bunlar göstermektedir ki, Nevevî’nin ibadetlerle ilgili eserine aldığı hadislerin, bir Müslüman’ın din eğitiminde gerekli olan hemen hemen tüm ibadet konularını kapsadığı söylenebilir.

İbadet denilince, öncelikle “İslam’ın şartları” olarak sıralanan beş esas akla gelir. Ancak hadislerde de görüldüğü üzere ibadetin sınırının oldukça geniş olduğu, bu durumun din eğitimi ve öğretiminde de dikkate alınması önem arz etmektedir.

⁷⁹ Nevevî, *el-Erbaûne’n-Neveviyye*, 15 (Hadis No: 22)

⁸⁰ Nevevî, *el-Erbaûne’n-Neveviyye*, 17 (Hadis No: 25).

⁸¹ Nevevî, *el-Erbaûne’n-Neveviyye*, 24 (Hadis No: 35).

⁸² Gönenç, *40 Hadis Tercüme ve Açıklaması*, 85.

3.3. Ahlak Başlığı Altında Ele Alınan Hadisler

Kişinin sahip olduğu huy ve tabiat⁸³ anlamlarına gelen ahlak, kişinin iyi ya da kötü şekilde vasıflandırılmasına yol açan manevi nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya konan iradeli davranışlar bütünü⁸⁴ olarak tanımlanmaktadır. Gerek meşhur fitrat hadisinde⁸⁵ gerekse eğitimcilerin yaptıkları tespitten⁸⁶ anlıyoruz ki çocuklar, hem iyiliği hem kötülüğü almaya ve benimsemeye müsait olarak dünyaya gelmektedir. Öyleyse çocuğun din eğitiminden sorumlu olan anne-baba ve ailedeki diğer fertlerden ve öğretmenlerden başlayarak, çocuğu etkileme durumunda olan herkese sorumluluk düşmektedir.

Nevevî eserinde hemen hemen bütün ahlak konularını ihtiva eden doğrudan 13 hadise (10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 27, 32, 35, 36'ncı hadisler) yer vermiştir. İman ve ibadet konularını ihtiva eden hadislerin sayısından birkaç tane fazla olduğu görülmektedir.

İslam ahlakının temel kaynağını Kur'an-ı Kerim ve sünnet oluşturur. Nitekim Hz. Peygamber'in ahlakının ne olduğu sorusuna Hz. Aişe, "O'nun ahlakının Kur'an olduğu"⁸⁷ cevabını vermesi bunun göstergesidir. Dolayısıyla bu iki temel kaynak hem din, hem de dünya hayatının genel çerçevesini belirlemiştir. Buradan hareketle din eğitiminde ahlak esaslarının öğretiminde Hz. Peygamber'in söz, fiil ve davranışları olan hadislerden yararlanılması önemlidir.⁸⁸

⁸³ Süleyman Uludağ, "Ahlak, Maneviyat ve Gündelik Hayat", *İslam'a Giriş*, (Ankara: DİB Yayınları, 2008), 319-320.

⁸⁴ Mustafa Çağrıncı, "Ahlak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2: 1-9; *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 14-15.

⁸⁵ "Her doğan fitrat üzere doğar. Fakat çocuğun annesi ve babası onu kendi dinlerine döndürür. Yahudi iseler, Yahudi, Hristiyan iseler, Hristiyan veya Mecusi iseler, Mecusi yaparlar". Müslim, "Kader", 23, Ebu Dâvud, "Sünnet", 18.

⁸⁶ Mehmet Emin Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2002), 111-139; Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, 104-120; Süleyman Akyürek, "Kur'an Kurslarında İnanç Esaslarının Öğretimi", *Etkili Din Öğretimi*, ed. Şaban Karaköse, (İstanbul: TİDEF Yayınları, 2010), 561-567; Ahmet Koç, "Kur'an Kurslarında Eğitim ve Verimlilik", *Etkili Din Öğretimi*, ed. Şaban Karaköse, (İstanbul: TİDEF Yayınları, 2010), 499-514; Mustafa Köylü, "Yetişkinlik Dönemi Din Öğretimi", *Etkili Din Öğretimi*, ed. Şaban Karaköse, (İstanbul: TİDEF Yayınları, 2010), 103-120.

⁸⁷ Müslim, "Müsafirîn", 139.

⁸⁸ Saffet Sancaklı, "Ahilik Ahlakının Oluşumunda Hadislerin Etkisi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2010): 1-28.

Nevevî'nin eserinde kaleme aldığı ahlakla ilgili hadislerden bir kaç şunlardır: “Kişinin kendisini ilgilendirmeyen şeyi terk etmesi İslam'ın güzelliğindedir”⁸⁹, “Nerede olursan ol Allah'tan sakın. Kötülük edersen hemen iyilik et ki, onu yok edesin. İnsanlara güzel ahlak ile muamele et”⁹⁰, “İyilik, ahlak güzelliğidir. Günah, kalpte iz bırakan ve insanların vakıf olmasını istemediğin şeydir.”⁹¹

Hadislerde görülmektedir ki insan, ne kadar değerli, ne kadar güzel ve diğer mahlûkata nispetle ne kadar düzenli ve mükemmel yaratılışa sahip ise, vazifesi de o kadar ağır ve mesuliyeti çoktur. Kişiyi ilgilendirmeyen ve mubah da olsalar kendisine lüzumlu olmayan söz, iş ve düşünce gibi şeylerle vaktini geçirmenin doğru olmayacağı belirtilmektedir. Ayrıca iman ve onun en güzel meyvesi olan takvanın da insan ile Allah arasındaki irtibatı temin eden kuvvetli bir bağ⁹² olduğu vurgulanmıştır. Bütün bunlar göstermektedir ki, insanı insan yapan ve onu diğer mahlûkattan ayıran vasfın “güzel ahlaklı olmak” olduğu açıktır. Dolayısıyla güzel ahlakın zıddı olan yalan, cinayet, küfürbazlık, zina, istikrarsızlık vb. gibi kötü ahlaklar da yerilmiştir.

222 | db

Konuyla ilgili hadislerden bir kaç da şöyledir: “Allah her şeye bir iyilik yapmayı emretmiştir. Öyle ise bir canlıyı öldürmek istediğiniz zaman onu güzelce öldürünüz. Kesilmesi mubah olan hayvanı kesmek istediğiniz zaman da onu güzelce kesiniz. Sizden biriniz hayvan keseceği vakit bıçağı bilesin, kestiği hayvanı rahatlatın.”⁹³

“Şüphesiz ki, “utanmazsan dilediğini yap” sözü, insanların yetiştikleri ilk Peygamberlik sözlerinden biridir.”⁹⁴

“Birbirinizi kıskanmayın. Birbirinizi aldatıp hile yollarına başvurmeyin. Birbirinize buğzuetmeyin. Birbirinize sırt çevirmeyin. Birbirinizin pazarlığı birmiş alışverişini bozmayın. Ey Allah'ın kulları kardeş olunuz.”⁹⁵

⁸⁹ Nevevî, *el-Erbaûne'n-Neveviyye*, 10, (Hadis No: 12).

⁹⁰ Nevevî, *el-Erbaûne'n-Neveviyye*, 12-13, (Hadis No: 18)

⁹¹ Nevevî, *el-Erbaûne'n-Neveviyye*, 18-19, (Hadis No: 27).

⁹² İsmail Lütfi Çakan, *Hadislerle Gerçekler -Kırk Hadis-* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1990), 16-123.

⁹³ Nevevî, *el-Erbaûne'n-Neveviyye*, 12, (Hadis No: 17).

⁹⁴ Nevevî, *el-Erbaûne'n-Neveviyye*, 14, (Hadis No: 20).

⁹⁵ Nevevî, *el-Erbaûne'n-Neveviyye*, 17-18, (Hadis No: 35)

“Bir Müslümanın ayıbını örten kimsenin Allah da dünya ve ahirette ayıbını örter...”⁹⁶

Yukarıda verilen hadislerde de görüldüğü üzere, hayvanlara şefkatle muamele etmeyi, onları incitmemeyi, onlara eziyet vermemeyi hatta öldürülmesi/kesilmesi icap eden hayvanları bile işkence etmeden güzelce öldürülmesini/kesilmesi tavsiye edilmektedir. Yine hayâ hissinin insanlarda riayet edilmesi gereken, hudutları aşma temayülünü önleyen ve ilk peygamberlik müessesesinden beri miras kalan insani bir karakter olduğu ifade edilmektedir.

İslam dini, kardeşlik ve muhabbet bağına o kadar değer verir ki, bu Kur’an ve sünnette oldukça çok vurgulanmıştır.⁹⁷ İşte o hadislerden bir kaçını Nevevî eserine almıştır. Hadislerde Müslüman kardeşliği vurgulanmakta ve kıskançlık, aldatma, hile, buğzetme, sırt çevirme, pazarlık üzerine pazarlık yapma gibi İslam’ın ruhuna uygun olmayan, dolayısıyla kardeşliği bozucu tavır ve davranışlar yasaklanmıştır.

Nevevî’nin eserinde doğrudan ahlak başlığı altında yer alan 13 hadisin dışında, hemen hemen tüm hadislerde dolaylı olarak güzel ahlak olarak nitelendirilen yardımlaşma, adalet, iffet-hayâ, sabır, doğruluk, güzel söz söylemek, ilim öğrenmek, insan haklarına saygı, çalışmak ve helalinden kazanmak gibi teşvik edilen ahlaki davranışlar vardır. Bunların yanında öfke, zulüm, kibir, haset, buğz, tecessüs, hile-aldatma, haddi aşmak, zarar vermek gibi sakındırılan ahlaki davranışlar da yer almaktadır.⁹⁸ Bu içerikler de kırk hadislerin nasıl bir titizlikle seçildiğini göstermekte⁹⁹ ve bunların din eğitimi ve öğretiminde verilen/verilmesi gereken temel konuları oluşturduğu söylenebilir.

3.4. “Diğer Konular” Başlığı Altında Ele Alınan Hadisler

Bu başlık altında Nevevî’nin eserinde iman, ibadet ve ahlak konuları dışında kalan, uygulanması durumunda bireye dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayan 9 hadis bulunmaktadır. Bu hadislerin

⁹⁶ Nevevî, *el-Erbaûne’n-Neveviyye*, 18, (Hadis No: 36).

⁹⁷ Görmez, *Kalbin Erbaûni*, 215-225.

⁹⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ayşegül Köstü, *İmam Nevevî’nin Kırk Hadis Adlı Eserinde Değerler Eğitimi* (Yüksek Lisans tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 34-193.

⁹⁹ İskender Pala, *Kırk Güzeller Çeşmesi* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2009), 129-130; İsmet Özel, *Kırk Hadis* (İstanbul: Şûle Yayınları, 2010), 7-9.

içerisinde niyetin önemi, kıyamet, cennet, cehennem, şüpheli şeyler, helal, haram, tebliğ, irşad, cihad, dua zina, cinayet, mürted, iyilik, kötülük, takdir-i ilahi, doğruluk, ulu'l emre itaat, bidat, tövbe, rıza, sağlık, sorumluluk, Allah'ın dostu olmak, günah, sevap, tefekkür, kanun, dava, yemin ve yardımlaşma yer almaktadır. İman, ibadet ve ahlak ile ilgili hadislerin verdiği mahiyet de düşünüldüğünde Nevevi'nin kırk hadis adlı küçük eseri, hemen hemen bütün hadis külliyatını kapsayan hadisleri ihtiva ettiği görülmektedir. Bu başlık altında ele aldığımız hadislerden bir kaçını aşağıdadır:

*“Amellerin mükâfat ve mücâzâtı niyetlere göredir. Herkes için ancak niyet ettiği şey vardır...”*¹⁰⁰

*“Kalbini kurcalayan şüpheli şeyleri terk et. Şüpheli olmayanlara sarıl!”*¹⁰¹

*“Rasûlüllah (s.a.v) buyuruyor ki¹⁰², Allah Teâlâ buyurdu ki, Ey âdemoğlu, sen bana yalvarıp umduğun müddetçe, işlediğin günahları bağışlarım ve aldırım. Ey âdemoğlu, senin günahların gökyüzünü kaplayacak dereceyi de bulsa benden mağfiret dilesen sana mağfiret ederim.”*¹⁰³

*“Cenab-ı Hakk bir takım şeyleri farz kıldı. Onu yitirmeyin. Bir takım sınırları çizdi. Onu aşmayın. Bir takım şeyleri haram kıldı. Onu çiğnemeyin. Unutkanlık olmadan size şefkat ederek bazı şeylerde sükût etti onları sorup araştırmayın.”*¹⁰⁴

Yukarıda verilen hadislerde de görüldüğü üzere niyetin önemi, şüpheli şeylerden uzaklaşma, Allah'ın af ve mağfireti, tövbenin önemi, haram, helal, Allah'ın sınırı, çok soru sormanın uygun olmadığı gibi konular hakkında öğüt verici mesajlar içermektedir. Bununla birlikte Cibril hadisinde geçen ve Cebrail'in (a.s.) *“Bana kıyametten haber ver”* deyince Hz. Peygamber: *(Bu konu hakkında) kendisine soru sorulanın ilmi, soraninkinden daha fazla değildir* şeklinde cevap vermesi de bizlere bir metot sunmaktadır. Bilmediği bir şeye Hz. Peygamberin *“bilmiyorum”* demesi, din eğitiminde kendisinden bir konuda bilgi isteyen kimse de bilmediği bir konu hakkında *“bilmiyorum”* diye cevap vermesi de din eğitim ve öğreti-

¹⁰⁰ Nevevî, *el-Erbaûne'n-Neveviyye*, 3, (Hadis No: 1).

¹⁰¹ Nevevî, *el-Erbaûne'n-Neveviyye*, 10, (Hadis No: 11).

¹⁰² Enes (r.a)'den rivayet edilen Kudsi Hadis'tir.

¹⁰³ Nevevî, *el-Erbaûne'n-Neveviyye*, 28, (Hadis No: 42).

¹⁰⁴ Nevevî, *el-Erbaûne'n-Neveviyye*, 21, (Hadis No: 30).

minde kullanılacak diğer yöntemlerin yanında bizlere yol göstermektedir.¹⁰⁵

Sonuç

Kırk hadis öğrenme, ezberleme ve nakletmenin fazilet ve mükâfatlarına dair rivayetler nedeniyle değişik konularda İslam ahlakını temsil eden Hz. Peygamber'in "kısa sözlü, fakat geniş kapsamlı ve tesirli hadisleri"ni bir araya toplayıp onları, insanların faydasına sunmanın gerekliliğine inanılmış ve bu nedenle de "kırk hadis" adı altında eserler yazılmıştır.

"Din Eğitimi ve Öğretiminde Kırk Hadis Geleneği" konulu bu çalışmada, değişik manevi ödüller elde etme amacıyla yazılmış çok sayıda kırk hadis kitapları olduğu, muhteva yönünden bir hayli değişiklik gösteren bu eserler, İslam'ın inanç, ibadet, ahlak ve bakış açısını insanların anlayabileceği sadelikte sunarak, hadislerin anlaşılıp uygulanmasında büyük rol oynadığı, halkın bilgilenmesi, hadislerin ezberlenmesi/öğrenilmesi ve uygulanması adına önemli görevler yerine getirdiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'den sonra İslam'ın ikinci temel kaynağı olan ve Hz. Peygamber'in söz, fiil ve davranışlarından oluşan genelde hadisler, özelde ise kırk hadislerin din eğitimi ve öğretiminin temel kaynağı durumunda olduğu görülmüştür.

Çalışmamızda ele aldığımız Nevevî'nin "el-Erbaûne'n-Nevevîyye" adlı eseri de, kırk hadis edebiyatının gelişimine ve yaygınlaşmasına önemli bir etki yapan eserlerden biridir. Nevevî, zikredilen bu eserine din eğitimi ve öğretimi açısından hayatın tamamını kuşatıcı tarzda hadisleri seçtiği görülmektedir. Eserdeki 42 hadis, iman (n=11), ibadet (n=9), ahlak (n=13) ve diğer konular (n=9) olmak üzere 4 başlık altında tasnif edilmiştir. Buna göre İman, ibadet ve ahlak gibi İslam'ın temelini teşkil eden bu üç ana başlık altındaki hadislerin sayısal dağılımının bir birine çok yakın olduğu da görülmüştür.

Nevevî'nin Hz. Peygamber'in hadislerinden seçerek oluşturduğu eserinin, din eğitimi ve öğretimi açısından önemli bir kaynak olduğu görülmüştür. Zira Hz. Peygamber, inananlar için en güzel örnek

¹⁰⁵ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, 70-97; Mehmet Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler* (Ankara: Nobel Yayınları, 2005), 11-60.

ve eğitimde en büyük rol modeldir. Nevevî'nin eserine seçtiği hadisler din eğitimi ve öğretiminin temelini teşkil eden iman, ibadet ve ahlak konularının yanında sosyal konuları da ihtiva etmektedir. Eğitimde soyut konuları somutlaştırma, uygulama ve örneklendirme gibi önemli yöntemleri ihtiva eden hadis/kırk hadisler din eğitimi ve öğretiminde kullanılabilecek birçok değer/dini değerlere vurgu yapmakta ve din eğitiminde kaynaklık teşkil etmektedir.

Kırk hadisler, iman, ibadet ve İslam ahlakına dair küçük hacimli kitaplar olması nedeniyle de taşınabilirliği, ulaşılabilirliği ve ezberlenmesi kolay hadislerdir. Bu yönüyle de kırk hadisler din eğitimi ve öğretiminde dini prensipleri tanıma yolunda büyük bir önem icra etmektedir. Nevevî'nin kırk hadis adlı küçük eseri de, hemen hemen bütün hadis külliyyatını kapsayan hadisleri ihtiva ettiği görülmüştür. Bu durum kırk hadislerin nasıl bir titizlikle derlendiğini ve din eğitimi ve öğretiminde nasıl bir kolaylık sağladığını açıkça ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Aba, Veli. "Hasan Basri Çantay'ın (ö. 1964) Hadis Çalışmalarının Aktüel Değeri: 'On Kerre Kırk Hadis' Adlı Eseri Üzerine Sosyo-Teolojik Analizler". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/30 (2017): 429-452.
- Aclûnî. *Keşfü'l Hafâ ve Müzîlül-İlbas*, Müessesetür Risale. Beyrut: 1988.
- Ağırman, Cemal. *Mustafa Taki Efendi Hayatı, Eserleri ve Bazı Düşünceleri*. Sivas: Sivas 100 Temel Eser, 2006.
- Akkaya, Ümit. *Hız Peygamber'in (s.a.v.) Kadınların Sosyal Hayattaki Konumu ve Ahlakî Eğitimi İle İlgili Hadislerinin Eğitsel Açısından Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Akyürek, Süleyman. "Din Öğretiminde Genellemelerin Öğretimi", *AÜİFD* 47/1 (2006): 121-143.
- Akyürek, Süleyman. "Kur'an Kurslarında İnanç Esaslarının Öğretimi". *Etkili Din Öğretimi*. Ed. Şaban Karaköse, İstanbul: TİDEF Yayınları, 2010.
- Altaş, Nurullah. "Türkiye'de Örgün Eğitimde Dinin Yeri" *Marife* 2/1 (2002): 219-229.
- Altaş, Nurullah - Arıcı, İsmail. "Din Eğitiminin Bilimselleşme Süreci", *Din Eğitimi*. Ed. Mustafa Köylü - Nurullah Altaş. İstanbul: Ensar Yayınları, 2017.
- Altunışık, Remzi v.dğr., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Kitabevi, 2005.
- Ay, Mehmet Emin. *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2002.
- Aydın Mehmet Zeki. *Din Öğretiminde Yöntemler*. Ankara: Nobel Yayınları, 2005.
- Aydın, Muhammet Şevki. *Din Eğitimi Bilimi*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2017.
- Ayhan, Halis. *Din Eğitimi ve Öğretimi*. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1997.
- Başaran, Selman - Sönmez, M. Ali. *Hadis Tarihi ve Hadis Usulü*. Bursa: Esra Fakülte Kitabevi, 1993.
- Bayrak, Cemal. "Sehmi ve Manzum Hadis-i Erba'in Tercümesi". *Turkish Studies* 10/8 (2015): 597-622.

- Biberici, Fatmanur. *2-7 Yaş Arası Çocuklarda Sevgi ve Merhamet Değerlerinin Hadisler Işığında Öğretimi*. Yüksek lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu's-Sahîh*. Riyad: 2008.
- Cebeci, Suat. *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.
- Ceyhan, Adem. "Şirvanlı Hatiboğlu Habîbullâh'ın Kırk Hadis Tercümesi" *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13/3 (2015): 324-354.
- Cihandide, Zeynep Nezahat. *Okul Öncesi Din ve Ahlak Öğretimi*. İstanbul: Dem Yayınları, 2014.
- Coleman, James C. *Abnormal Psychology and Modern Life*. Chigago: SF. Com, 1956.
- Çağrıncı, Mustafa. "Ahlak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2: 467. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Hadislerle Gerçekler -Kırk Hadis-*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1990.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak el-Ezdî. *es-Sünen*. Humus: 1969.
- Ege, Remziye. "Ayet ve Hadislerle Öğrenme" , *Düşünen Sınıflar İçin Din ve Ahlak Bilgisi Öğretimi, İlkokul 4. Sınıf*. Ed. Cemal Tosun - M. Polat. Ankara: Pegem Akademi, 2013.
- Erdem, Hasan Hüsnü, *İlahi Hadisler*, DİB Yayınları, Ankara 2012.
- Erhun, Halil. *7-12 Yaş Çocuklarda Paylaşma ve Yardımlaşma Değerlerinin Hadisler Işığında Öğretimi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Ev, Halit. *Türkiye'de Yüksek Din Öğretimi ve Kurumları ve Öğretmen Yetiştirme*. İzmir: Tibyan Yayınları, 2003.
- Gıynaş, Kamil Ali. "Hilâlî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi". *Turkish Studies* 7/1 (2012): 1133-1157.
- Gökçe, Ferhat. "Hadislerin Hikmet/Hikemî Yorumu-Sadreddin Konevî'nin Kırk Hadis Şerhi Özelinde-". *Universal Journal of Theology* 2/1 (2017): 1-35.
- Gökdemir, Atıla. "Lütfî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 24/2 (2016): 83-95.
- Gönenç, Halil. *İmam Nevevi 40 Hadis Tercüme ve Açıklama*. Ankara: Beyan Yayınları, ty.
- Görmez, Mehmet. *Kalbin Erbeini*. İstanbul: Otto Yayınları, 2015.
- Gözütok, Şakir. *İlk Dönem İslam Eğitim Tarihi*. İstanbul: Fecr Yayınevi, 2002.
- Gözütok, Şakir. *Resulullah (a.s.m.) Döneminde Eğitim Öğretim*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2014.
- Gül, Esan. *Çocuk Eğitiminde Kırk Hadis*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2009.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî. *es-Sünen*. Beyrut: 1998.
- Kandemir, M. Yaşar. "Hadis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2: 467. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Karahan, Abdulkadir. "Camî'nin Erbaîn'i ve Türkçe Tercümeleri". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 4/4 (1952): 1-18.
- Karahan, Abdulkadir. *İslami Türk Edebiyatında Kırk Hadis*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1976.
- Kayadibi, Fahri – Kuzudişli, Bekir. *Eğitim ve Öğretime Dair Kırk Hadis*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2013.
- Kazancı, Ahmet Lütfü. *Nübüvvet Pmarından Kırk Hadis*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.
- Kettânî. *Er-Risâletü-l Mustatrafe Li-Beyâni Meşhuri Kütübi's-Sünneti'l Müşerrefe*. Ter. Yusuf Özbek. İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.
- Kılıç, Müzahir. "Edebiyat Tarihi Bakımından Kırk Hadisler". *Ağrı Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 18 (2001): 93-101.
- Kızılabdullah, Yıldız. "Kavramsal Çerçeve, Eğitim, Öğretim ve Din". *Din Eğitimi*. Ed. Recai Doğan ve Remziye Ege. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Koç, Ahmet. "Kur'an Kurslarında Eğitim ve Verimlilik". *Etkili Din Öğretimi*. Ed. Şaban Karaköse. İstanbul: TİDEF Yayınları, 2010.

- Köylü Mustafa. "Yetişkinlik Dönemi Din Öğretimi". *Etkili Din Öğretimi*. Ed. Şaban Karaköse. İstanbul: TİDEF Yayınları, 2010.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis Tarihi*. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Köstü, Ayşegül. *İmam Nevevî'nin Kırk Hadis Adlı Eserinde Değerler Eğitimi*. Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-Sahîh*. Riyâd: 2006.
- Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Erbaûne'n-Nevevîyye*. Thk. El-Hallâk, Kusay Muhammed Nurs, eş-Şeyhî, Enver b. Ebî Bekr. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1430.
- Nevevî. *Riyâz'üs Sâlihîn Tercümesi*. Ter. İhsan Özkes. İstanbul: Merve Yayınları, 1992.
- Oruç, Cemil. "Din Eğitiminin Hedefleri". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (2008): 259-269.
- Öcal, Mustafa. *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Özcan, Nurgül. "Hacı Bektaş Veli'nin Hadis-i Erbaîn Adlı Eseri". www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/article/viewFile.
- Özdemir, Şuayip-Rahime Kavak. "Kur'an ve Hadislerde Gençlik Dönemi Özellikleri". *Turkish Studies* 9/2 (2014): 1215-1226.
- Özel, İsmet. *Kırk Hadis*. İstanbul: Şûle Yayınları, 2010.
- Özsoy, Hüseyin. *Hadislerde Kırk Sayısı*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- Pala, İskender. *Kırk Güzeller Çeşmesi*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2009.
- Poyraz, Yakup. "Manastırlı Hasan Bin Ali'nin Ehâdîs-i Erbaîn Adlı Manzum Kırk Hadis Tercümesi". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 14/2 (2014): 109-135.
- Sancaklı, Saffet. "Ahlîk Ahlâkının Oluşumunda Hadislerin Etkisi". *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2010): 1-28.
- Seyhan, Ahmet Emin. "Envâru'l-Âşîkîn'de Bulunan Bazı Hadislerin Müslümanların Dinî Anlayışlarına Etkileri Üzerine". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (2013): 159-196.
- Sultan, N. Muhammed. *Nevevî Kırk Hadis Şerhi*. Çev. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Guraba Yayınları, 2013.
- Şener, Ayşe. "Kırk Hadis Geleneği Üzerine Bir Deneme". erişim: 19.02.2018. <http://www.sonpeygamber.info/kirk-hadis-geleneği-uzerine-bir-deneme>.
- Şenödeyici, Özer. *Derviş, Çile ve Svr*. İstanbul: Kaldırım Yayınları, 2015.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevre. *el-Câmiu's-Sahîh*. Mısır: Mustafa Halebî Baskısı, 1962.
- Uludağ, Süleyman. "Ahlak, Maneviyat ve Gündelik Hayat". *İslam'a Giriş*. Ankara: DİB Yayınları, 2008.
- Ünal, İ. Hakkı. "İslam Kültüründe Kırk Hadis Geleneği ve Şeyh Hamid-i Veli'nin Hadis-i Erbaîn Şerhi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (1999): 137-146.
- Ünal, İ. Hakkı. *40 Hadis 40 Yorum*. Ankara: DİB Yayınları, 2016.
- Yıldırım, Selahattin. *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları 1*. İstanbul: Darulhadis Yayınları, 2000.
- Yıldız, Fahrettin. "İslâmî İlimler, Divan Edebiyatı ve Tasavvuf Geleneğindeki Yeriyle Tarihten Günümüze Popüler Hadis Kitapları: Kırk Hadisler". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/21 (2013): 407-455.
- Yılmaz, Hüseyin. "Hz. Peygamber'in Eğitiminde Bir İlke Olarak Hoşgörü". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2004): 109-132.
- Zengin, Zeki Salih. *II. Abdulhamit Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi ve Öğretimi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2009.

